

Marcin Skinder

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: 0000-0001-5876-8977

skinder@ukw.edu.pl

Implementacja postanowień procesu bolońskiego w ustawach o szkolnictwie wyższym Polski, Łotwy, Francji, Rumunii, Grecji, Czech i Finlandii

Wprowadzenie i geneza procesu bolońskiego – projekty poprzedzające i współtowarzyszące

Państwa członkowskie Unii Europejskiej, łącznie z zapisanymi w traktatach¹ swobodami rynkowymi i gospodarczymi obejmującymi przepływ kapitału, towarów i pracowników, charakteryzują się także wspólnym obszarem edukacyjnym realizowanym od początku 2000 r. jako idea Europy Wiedzy (ang. *Europe of Knowledge*), a w zakresie szkolnictwa wyższego jako proces boloński.

Rządy państw członkowskich Unii Europejskiej dostrzegły już na początku *millennium* potrzebę modyfikacji swojego systemu społeczno-gospodarczego w odpowiedzi na wyzwania, jakie niesie ze sobą proces globalizacji i kryzysy gospodarcze. W marcu 2000 r. na szczycie w Lizbonie zebrani przywódcy państw Unii Europejskiej zaakceptowali wspólny cel strategiczny jednoczącej się Europy. Rozpoczęli wtedy realizację ogólnej strategii innowacyjnej UE, której celem było zwiększenie konkurencyjności i wzrost gospodarczy w obszarze państw członkowskich. Europa Wiedzy i łączona z nią strategia lizbońska²

¹ Postanowienia w tym zakresie znaleźć można w Traktacie ustanawiającym Europejską Wspólnotę Gospodarczą z 1957 r. (ustanowiono swobodny przepływ pracowników oraz swobodę przedsiębiorczości), w Traktacie o Unii Europejskiej (TUE) – Traktacie z Maastricht z 1992 r., co później potwierdzono w Traktacie z Lizbony zmieniającym Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską podpisany w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. (wprowadzono pojęcie obywatelstwa UE przysługującego wszystkim obywatelom państw członkowskich).

² W strategii lizbońskiej określono następujące kierunki aktywności i cele: gospodarka oparta na wiedzy, zrównoważony rozwój, modernizacja europejskiego modelu społecznego oraz stabilna polityka makroekonomiczna. Po kilku latach, w związku z niespełnieniem założeń pod-

miały ulepszyć je gospodarczo do 2010 r, tak by były one zdolne w dłuższej perspektywie do silnej konkurencji na świecie, w oparciu o wiedzę, z większą liczbą lepszych miejsc pracy³.

Lata 90. sprzyjały dążeniom UE do reform gospodarczo-społecznych, część z nich dotyczyła edukacji na poziomie oświatowym, ale brakowało aktywności w szkolnictwie wyższym, jakby niewystarczająco dostrzegano jego wpływ na gospodarkę. Zaczęło się to zmieniać w końcu lat 90.; dynamiki nabrała działalność europejskich ministrów szkolnictwa wyższego, którzy obrali sobie za cel integrację swojego sektora.

Przede wszystkim na uwagę zasługuje Deklaracja sorbońska, którą 25 maja 1998 r. podpisali ministrowie odpowiedzialni za szkolnictwo wyższe Francji, Niemiec, Wielkiej Brytanii i Włoch. Deklaracja stanowiła swoisty plan harmonizowania systemów szkolnictwa wyższego, a jej celem było wspieranie mobilności w Europie⁴. Deklaracja sorbońska uwzględniała także zwiększenie konkurencyjności europejskiej oferty edukacyjnej w odniesieniu do USA, ze szczególnym uwzględnieniem mobilności i atrakcyjności kształcenia, które nie były domeną systemów Unii Europejskiej. W związku z tym ustalone zostały dezyderaty reformowania, w tym harmonizowanie struktury studiów, stopni kształcenia i wsparcie przemieszczania się studentów w Unii Europejskiej wraz z implementacją European Credit Transfer System (ECTS). Idea harmonizowania szybko ewaluowała, do prac zgłosili wtedy ministrowie szkolnictwa wyższego kolejnych państw.

Działania skupione dotąd wokół Europy Wiedzy, strategii i Konwencji Lizbońskiej, Deklaracji sorbońskiej były jednak niedostatecznie efektywne; potrzeba było więcej. Warto podkreślić, że cechą European Higher Education Area – EHEA (Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego, dalej jako EOSW) było tworzenie go na poziomie uzgodnień międzyrządowych, a nie w ramach regulacji prawa wspólnotowego czy później w ramach prawa Unii Europejskiej⁵.

Równoległe z procesem bolońskim rozpoczętym w 1999 r. prowadzono działania harmonizujące w Europie kształcenie zawodowe i szkolenia. Ich efektem było ogłoszenie Deklaracji kopenhaskiej w 2002 r. obejmującej zadania, takie jak utworzenie jednolitych ram przezroczystości kompetencji i kwalifikacji

jęto próby modyfikacji strategii lizbońskiej w stronę tworzenia nowych miejsc pracy, ostatecznie w 2010 r. zarzucono te działania i uruchomiono „Plan Europa 2020”.

³ H. de Boer, F. Vught, *The Europe of Knowledge: An analysis of the EU's innovation strategy*, [w:] P. Axelrod, R.D. Trilokekar, T. Shanahan, R. Wellen (red.), *Making Policy in Turbulent Times. Challenges and prospects for higher education*, Chapter: 15, McGill-Queen's University Press, 2013, s. 341–342.

⁴ Joint Declaration on Harmonisation of the Architecture of the European Education System [The Sorbonne Declaration], www.ehea.info/files.

⁵ The European Higher Education Area: Joint declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on the 19th of June 1999 [The Bologna Declaration], www.ehea.info/files.

z narzędziem Europass⁶ (obejmuje np. profil internetowy z historią edukacji formalnej i nieformalnej oraz kreatory dokumentów pomocnych w rozwijaniu kariery międzynarodowej i kilka rodzajów suplementów do dyplomów ważnych w całej Europie).

W trakcie rozwijania kolejnych faz procesu bolońskiego pojawiła się nowa inicjatywa harmonizująca. 27 listopada 2009 r. w Parlamencie Europejskim w Brukseli z inicjatywy byłego prezydenta Francji Valérego Giscarda d'Estainga, a także Michelangelo Baracchi Bonvicini powołano Atomium Culture (AC). Od początku stanowiło to innowacyjną kontrpropozycję harmonizującą szkolnictwo wyższe, która skupiała najlepsze uniwersytety i przedsiębiorstwa Europy. Działała w płaszczyznach transferu wiedzy oraz rozpowszechniała wyniki z najefektywniejszych europejskich badań, choć nie było pewności co do jej ostatecznego kształtu czy formy prawnej. To, co odróżniało Atomium Culture od innych aktywności działań harmonizujących (proces boloński), było zwiększenie przepływu wiedzy ponad granicami z uwzględnieniem roli mediów wiodących europejskich czasopism (przykładowo „El Pais”, „Algemeine Zeitung”). Organizacja była budowana jako sieć wiodących europejskich uniwersytetów (Uniwersytet Boloński, Uniwersytet Ateński, Uniwersytet Humboldta) i firm (np. Microsoft, Siemens)⁷. Aktualnie organizacja ewoluowała w stronę międzynarodowej instytucji pozarządowej Atomium-European Institute for Science, Media and Democracy, EISMD. Najbardziej aktualne działania instytutu związane są z kształtowaniem zastosowań sztucznej inteligencji. W tym celu w 2018 r. wraz z członkami-założycielami Audi, Elsevier, Facebook, Fujitsu, Google, Intesa SanPaolo, Johnson&Johnson i Microsoft uruchomiono międzynarodowe forum skupiające wszystkie podmioty zainteresowane kształtowaniem społecznego wpływu nowych zastosowań Artificial Intelligence (AI), w tym Parlament Europejski, organizacje pozarządowe, przemysł i media. Podobne inicjatywy stały się udziałem Atomium w 2021 r., szczególnie dotyczy to wspólnych prac z ECAI (European Consultation on Artificial Intelligence) dotyczących organizacji w listopadzie pierwszych konsultacji społecznych na temat sztucznej inteligencji w całej Europie⁸.

Zakres przedmiotowy procesu bolońskiego

Priorytetowym dokumentem opisującym zadania i cele harmonizowania systemu szkolnictwa wyższego w Europie jest Deklaracja bolońska⁹. 19 czerw-

⁶ Aktualne informacje o Europass można znaleźć pod adresem: <https://europass.org/pl/o-europass>.

⁷ www.atomiumculture.eu (data dostępu: 1.03.2017).

⁸ www.eismd.eu/about.

⁹ The European Higher Education Area: Joint declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on the 19th of June 1999 [The Bologna Declaration], www.ehea.info/files.

ca 1999 r. w Bolonii 31 ministrów szkolnictwa wyższego podjęło intensywne działania zbliżające zarządzane przez nich systemy. Zyskały one od razu miano procesu bolońskiego i pozostawały wtedy na poziomie uzgodnień międzyrządowych, nie stanowiąc, jak wielu oczekiwało, konwencji europejskiej. Zostały one oparte o dobrowolne deklaracje państw sygnatariuszy, będąc też porozumieniem między państwami europejskimi. Przy tym nie zostały na nie nałożone obowiązki implementacji ustalonych zasad (brak konkretnych sankcji w razie zaniechania odpowiednich działań). Proces boloński jest w dużym stopniu formą zobowiązania politycznego, które w imieniu państw złożyli ministrowie szkolnictwa wyższego. Nie stosuje się też żadnych mechanizmów prawnych w postaci dyrektyw i wytycznych, ich miejsce zajmują z powodzeniem zachęty i wsparcie. Wobec tego jest wyrazem woli wobec aktywności w edukacji na rzecz budowania obszaru szkolnictwa wyższego w Europie, choć ostatecznie nie wiąże prawie państw członkowskich¹⁰.

Obecnie ten harmonizujący proces również pozostaje poza regulacjami Unii Europejskiej jako struktury ponadnarodowej. Harmonizacja prawa w ramach procesu bolońskiego została zatem zastąpiona pojęciem harmonizowania systemu. Harmonizacja (ang. *approximation*, fr. *approchement*) oznacza zbliżanie, dostosowanie krajowych przepisów prawnych z przepisami prawa UE. Harmonizacja nie jest zjawiskiem jednolitym, prawo krajowe nie musi być literalnie tożsame z przepisami unijnymi, ustawodawstwo harmonizuje się z przepisami wydanymi przez organy Unii Europejskiej, a nie, jak czasem przywołuje się w niektórych publikacjach, z przepisami prawnymi obowiązującymi w konkretnych państwach. Harmonizacja stanowi specjalny tryb scalania lub powiązania systemów prawnych państw członkowskich nie posiadający jednolitej natury. Można ją rozumieć też jako dążenie do ujednoczenia prawa poprzez uzgadnianie, wzajemne dostosowywanie i zespalenie poszczególnych elementów w całość. W tym ujęciu harmonizacja prawa znajduje najwięcej podobieństw do harmonizowania systemu szkolnictwa wyższego w procesie bolońskim¹¹. Realizowany jest on jako współpraca międzyrządowa w dostosowywaniu regulacji prawnych, organizacyjnych zmian instytucjonalnych oraz w aktywności organizacji studenckich i instytucji partycypujących w harmonizowaniu. Koordynacją procesu zajmują się ministrowie szkolnictwa wyższego, którzy przygotowują dokumenty prawne dotyczące oceny rezultatów i decyzji wytyczających dalsze priorytetowe kierunki¹².

¹⁰ M. Wójcicka, *Deklaracja Bolońska: (nie)zamierzone skutki zmian strukturalnych i programowych*, [w:] J. Piekarski, D. Urbaniak-Zajac (red.), *Innowacje w edukacji akademickiej. Szkolnictwo wyższe w procesie zmiany*, Łódź 2010, s. 109–110.

¹¹ A. Semeniuk, *Harmonizacja prawa prywatnego w Unii Europejskiej*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2011, r. XI, nr 1–2, s. 219–220; por. J. Osiejewicz, *Harmonizacja prawa państw członkowskich Unii Europejskiej*, Warszawa, 2016, s. 7.

¹² E. Solska, *Duch liberalizmu a projekt europejskiej przestrzeni edukacyjnej*, Lublin 2011, s. 201–203.

Ministrowie, przyjmując Deklarację bolońską *The European Higher Education Area: Joint declaration of the European Ministers of Education convened in Bologna on the 19th of June 1999*, uwzględnili generalną koncepcję harmonizowania krajowych systemów szkolnictwa wyższego, które ułatwiłyby międzynarodową współpracę naukową i ujednoliciłyby rozwiązania organizacyjne w programach studiowania i uznawalności stopni akademickich. Do ujętych w tym dokumencie reguł zaliczyć też można zwiększenie wydajności i konkurencyjności szkolnictwa wyższego, zachowując jednocześnie odrębność kulturową narodowych programów kształcenia¹³.

Praktykę działań i realizację reform w szkolnictwie wyższym opisać można dezyderatami procesu bolońskiego, tworzącymi łącznie jego zakres przedmiotowy i stanowiącymi jednocześnie źródło istotnych zmian w europejskiej polityce szkolnictwa wyższego. Dezyderaty te służyły ministrom do uaktualnień pierwotnych założeń bolońskich, przez co ten projekt społeczno-edukacyjny miał szansę przez lata zostać dostosowany to zmieniających się potrzeb i aspiracji środowisk akademickich. Zapisany w Deklaracji bolońskiej zakres przedmiotowy ministrowie przedstawiają w ramach cyklicznie (1999–2020) organizowanych konferencji w takich krajach, jak Czechy, Wielka Brytania, Niemcy, Norwegia, Belgia, Węgry, Austria, Rumunia, Armenia, Francja i Włochy (więcej w tabeli 1). W okresie między konferencjami proces boloński jest koordynowany przez Grupę Kontynuacji (Bologna Follow-up Group – BFUG) oraz Radę Procesu. W skład BFUG wchodzi przedstawiciele krajów uczestniczących w procesie bolońskim oraz przedstawiciele Komisji Europejskiej¹⁴.

Trzeba też zwrócić uwagę, że proces boloński wciąż rozszerza się na nowe państwa europejskie. Realizowany jest w środowisku politycznym (międzyrządowym) Unii Europejskiej z dominującym udziałem narodowych środowisk akademickich, które jednocześnie dbają o odrębność systemów szkolnictwa wyższego. W zakresie przedmiotowym uwzględnia wiele dezyderatów – trudno wskazywać ich liczbę, gdyż rozwijanie głównego celu w postaci Europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego wciąż trwa. Nie wiadomo choćby, jakie realne zmiany wprowadzą ministrowie po kolejnej konferencji w Rzymie w 2021 r. Można jednak wyznaczyć te rudymtarne dezyderaty: zapewnienie jakości kształcenia, wielostopniowość studiów, system punktów kredytowych (ECTS), wsparcie dla mobilności, uznawanie dyplomów, stopni i tytułów, promocja europejskiego i społecznego wymiaru EOSW, wprowadzanie alternatywnych form kształcenia (*e-learning*, *lifelong learning*, kształcenie przez całe życie oraz *joint diplomas* czyli wspólne dyplomy) i Europejskiej ramy kształ-

¹³ Ibidem, s. 197.

¹⁴ E. Chmielecka, *Proces boloński i krajowe ramy kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego*, „Studia BAS” 2013, nr 3(35), s. 108.

cenia. W polskim szkolnictwie wyższym od lat podejmuje się próby implementacji zapisów z komunikatów bolońskich, z jednej strony aktywności tych się wystarczająco nie wspiera (ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym¹⁵), z drugiej w pewnym stopniu komprymuje (ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym¹⁶).

Tabela 1

Zakres przedmiotowy komunikatów ministrów szkolnictwa wyższego uczestniczących w procesie bolońskim

Komunikaty ministrów	Zakres przedmiotowy procesu bolońskiego
Boloński	Deklaracja bolońska – 1999 <ul style="list-style-type: none"> • przyjęcie systemu czytelnych i porównywalnych stopni kształcenia (suplement – 2001) • przyjęcie systemu opartego na dwóch (trzech – 2001) głównych cyklach • ustalenie systemu punktów kredytowych – ECTS • promocja mobilności uczestników rynku edukacyjnego (nauczyciele akademicy, studenci i personel administracyjny) • promocja współpracy europejskiej w zakresie zapewniania jakości (ewaluacja i akredytacja) • promocja europejskiego wymiaru szkolnictwa wyższego
Praski	Komunikat praski – 2001 Zakres Deklaracji bolońskiej + <ul style="list-style-type: none"> • wdrażanie systemów kształcenia ustawicznego + e-learning • udział we wdrażaniu procesu bolońskiego władz uczelni, pracowników i studentów
Berliński	Komunikat berliński – 2003 Zakres poprzednich komunikatów + <ul style="list-style-type: none"> • współpraca uczelni z przemysłem • włączenie do procesu bolońskiego również Europejskiego obszaru badań
Bergeński	Komunikat bergeński – 2005 Zakres poprzednich komunikatów + <ul style="list-style-type: none"> • wymiar społeczny procesu bolońskiego • narodowe i ramowe struktury kwalifikacji i umiejętności dla EOSW • ułatwienia w uznawaniu wspólnych dyplomów (<i>joint diplomas</i>) • elastyczność w uznawaniu wcześniejszych lat nauki

¹⁵ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 55).

¹⁶ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 85, 374, 695).

Londyński	<p>Komunikat londyński – 2007 Zakres poprzednich komunikatów +</p> <ul style="list-style-type: none"> • sprawiedliwe uznawanie kwalifikacji uzyskiwanych w kształceniu nieformalnym • zmodyfikowane struktur kwalifikacji zapewniających porównywalność • ustanowienie Europejskiego Rejestru Agencji ds. Zapewniania Jakości (Register of European Higher Education Quality Assurance Agencies) • poprawa zatrudnialności • zgodność struktury zatrudnienia i szczebli awansu zawodowego w służbach publicznych z nowym systemem studiów
Leuweński	<p>Komunikat leuweński – 2009 Zakres poprzednich komunikatów +</p> <ul style="list-style-type: none"> • przygotowanie studentów do aktywnego uczestnictwa w demokratycznym społeczeństwie • Krajowe ramy kwalifikacji uznające nakłady i efekty za nośnik uznawalności europejskiej • przyjęcie Karty europejskich uniwersytetów kształcenia ustawicznego • uruchomienie Forum polityki bolońskiej (<i>Bologna Policy Forum</i>)
Budapeszteńsko-wiedeński	<p>Deklaracja budapeszteńsko-wiedeńska – 2011 Zakres poprzednich komunikatów +</p> <ul style="list-style-type: none"> • ogłoszenie osiągnięcia pełni zadeklarowanego w Bolonii w 1999 r. EOSW • decyzja o kontynuacji procesu bolońskiego • niezależna ocena przez konsorcjum naukowców realizacji dotychczasowych dezyderatów procesu • uruchomienie międzynarodowej strony internetowej EOSW • <i>Peer learning</i>, czyli partnerskie uczenie się • współpraca z państwami spoza Europy na zasadach koprezydencji
Bukareszteński	<p>Komunikat bukareszteński – 2012 Zakres poprzednich komunikatów +</p> <ul style="list-style-type: none"> • współpraca międzynarodowa
Erywański	<p>Komunikat erywański – 2015 Zakres poprzednich komunikatów +</p> <ul style="list-style-type: none"> • podnoszenie jakości i przydatności kształcenia • kontynuacja wsparcia zatrudnialności absolwentów • poprawa inkluzyjnego charakteru systemów szkolnictwa wyższego
Paryski	<p>Komunikat paryski – 2018 Zakres poprzednich komunikatów +</p> <ul style="list-style-type: none"> • innowacje w kształceniu akademickim • trójstopniowy system kształcenia i ramy kwalifikacji • uznawalność wykształcenia • zapewnienia jakości w szkolnictwie wyższym • nowelizacja wzoru suplementu do dyplomu

Rzymski	Komunikat rzymski– 2020 Zakres poprzednich komunikatów + <ul style="list-style-type: none"> ● opracowywanie krajowych ram kwalifikacji ● pełne wdrożenie Konwencji lizbońskiej Rady Europy/UNESCO o uznawaniu kwalifikacji ● automatyczne uznawanie kwalifikacji akademickich i okresów studiów w Europie ● rozwój bazy danych zewnętrznego systemu zapewniania jakości (DEQAR¹⁷) ● europejski paszport kwalifikacji dla uchodźców ● europejskie podejście do zapewniania jakości programów typu <i>joint degree</i>. ● wsparcie dla inkluzji społecznej
---------	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Romanian Communiqué 19 November 2020, Yerevan Communiqué 14–15 May 2015, Bucharest Communiqué 26–27 April 2012, Budapest–Vienna Declaration, Leuven Louvain-la-Neuve Communiqué 28–29 April 2009, London Communiqué 17–18 May 2007, Bergen Communiqué 19–20 May 2005, Berlin Communiqué 18–19 September 2003, Prague Communiqué 18–19 May 2001, Bologna Declaration 18–19 June 1999; <https://ehea.info/page-ministerial-declarations-and-communications>.

Proces boloński w ustawie z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym oraz innych ustawach

Ustawa o szkolnictwie wyższym z dnia 12 września 1990 r. oraz jej następstwa w postaci zmienionych statutów krajowych uniwersytetów ukształtowały ramy prawne funkcjonowania szkolnictwa wyższego w czasie transformacji ustrojowej¹⁸. Ten akt prawny nie mógł jeszcze mieć konkretnych odniesień do reform bolońskich, gdyż decyzje o budowaniu EOSW zapadły dopiero dziesięć lat później. Jednak pewne fundamenty zostały dzięki tej ustawie położone. Uniwersytety zyskały autonomię, nastąpiło przecież przejście na zarządzanie odpowiadające potrzebom rynkowym. Piętrzyły się trudności budżetowe, ograniczono dotychczasowe finansowanie szkolnictwa wyższego odbywające się dotąd na zasadzie zapotrzebowania i często było uznaniowe. W zamian wprowadzono dotacje oparte o liczbę studentów¹⁹. Na zmiany dostosowujące funkcjonowanie uniwersytetów do standardów państw Europy Zachodniej trzeba było czekać co najmniej do pierwszej dekady XXI wieku.

¹⁷ www.eqar.eu.

¹⁸ Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2005 r., Nr 10, poz. 71; Nr 23, poz. 187; Nr 94, poz. 788).

¹⁹ J. Woźnicki, *Aktualne uwarunkowania rozwojowe szkolnictwa wyższego*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2016, nr 2(4), s. 106.

Zanim to nastąpiło, krajowe uniwersytety zмагаć się musiały ze słabą dynamiką adaptowania do nowo powstałych warunków gospodarki wolnorynkowej.

W nowo powstałym systemie szkolnictwa wyższego, którego normatywną podstawę stanowiła ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, uwzględniono zamysł prężnego włączenia krajowego systemu kształcenia do Unii Europejskiej, co od razu uruchomiło potrzebę porównań międzynarodowych oraz potrzebę wejścia w europejskie standardy kształcenia i prowadzenia badań naukowych²⁰. Niestety, oczekiwania środowiska akademickiego zainteresowanego reformami sorbońskimi, lizbońskimi i bolońskimi pozostały niezaspokojone, co wynikało głównie z niedostatków finansowych, ale też i organizacyjnych. Nie wiadomo, kto miał podjąć ciężar praktyki reformowania. Brakowało wszak regulacji kształcenia wielostopniowego, ze szczególnym uwzględnieniem trzeciego stopnia kształcenia, nie uregulowano programów mobilnościowych promujących kształcenie międzynarodowe studentów oraz europejskiej współpracy akademików. W zasadzie zaniechano konkretnych ustawowych działań, łatwo osiąganym w Europie, skierowanych ku mobilności, studiom wielostopniowym czy wreszcie trudniejszemu, holistycznie rozumianemu budowaniu EOSW. W niewielkim stopniu uwzględniono wspólne kształcenie z instytucjami z zagranicy (art. 168 ust. 1–3), czego efektem było niewielkie zainteresowanie tym rodzajem kształcenia (w 2010 r. osiem największych szkół zdecydowało się na takie działanie, tylko jako partner²¹, bez zaangażowania w funkcję koordynatora).

W ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym uwzględniono wiele ważnych dla organizacji uniwersytetów kwestii. Wiele z nich w małym stopniu uwzględnia dorobek procesu bolońskiego, szczególnie dezyderatów zgłaszanych przez ministrów w najbardziej aktualnych komunikatach z Budapesztu–Wiednia, Erywania, Bukaresztu i Rzymu. W żadnym stwierdzeniu preambuły nie można znaleźć sformułowań czy stanowisk uwzględniających inicjatywy działaczy procesu bolońskiego. Enuncjacja ta dotyczy także innego projektu społeczno-edukacyjnego, jakim jest Atomium Culture. Choć aktualna formuła tego procesu zmieniła się w kierunku *think tanku*, czy nawet instytutu naukowego, to i tak żadne z wcześniejszych zaleceń Atomium Culture nie znalazło się wśród źródeł inicjujących obecne reformy w krajowym szkolnictwie wyższym, choć ówczesny Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego Jarosław Gowin zapowiadał jednocześnie silne zaznaczenie polskiego potencjału akademickiego nie tylko w Europie, ale i na świecie. Szkoły wyższe miały zacząć liczyć się w międzynarodowych rankingach akademickich. Przykładowo przed wejściem w życie Konstytucji dla Nauki najlepsze Uniwersytety: Warszawski i Jagielloński nie mogły wyjść z piątej setki rankingu szang-

²⁰ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 55).

²¹ Fundacja Rozwoju Systemów Edukacji, *Wspólne studia, udział polskich szkół w programie Erasmus Mundus*, Warszawa 2010, s. 6.

hajskiego (Academic Ranking of World Universities – AWRU). Z tabeli rankingowej z 2021 r. AWRU wynika, że Uniwersytet Warszawski poprawił swoją pozycję na tej liście i znalazł się w czwartej setce na 1000 jednostek²².

W przepisach ogólnych ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym²³ w pierwszych 10 artykułach nie znajdziemy odniesień do idei harmonizowania szkolnictwa europejskiego i procesu bolońskiego. Pewna reminiscencja dotyczy systemu szkolnictwa wyższego i nauki, który ma funkcjonować z poszanowaniem standardów międzynarodowych. W dziale II: Szkolnictwo wyższe znalazły się odniesienia do sposobów potwierdzania efektów uczenia się. Uwzględniono też instrukcje dotyczące wskazywania kandydatów do instytucji przedstawicielskich środowiska akademickiego oraz wykonywania zadań związanych z przypisywaniem poziomów Polskiej Ramy Kwalifikacji.

Są one efektem działań probolońskich i powinny odnosić się do Europejskiej Ramy Kwalifikacji²⁴. W zaleceniach Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2017 r. w sprawie Europejskiej Ramy Kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie²⁵ określono wspólne ramy odniesienia dla kwalifikacji w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Ramy te funkcjonują jako instrument odniesienia, dzięki któremu kwalifikacje są bardziej czytelne i łatwiejsze do zrozumienia w różnych państwach i systemach w Europie. Główne cele tych instrumentów uwzględniają promocję mobilności obywateli między krajami oraz ułatwianie kształcenia ustawicznego (*lifelong learning*). Europejska Rama Kwalifikacji to narzędzie, które jest niezbędne w porównywaniu systemów kwalifikacji w Europie. Ustalono w nim osiem europejskich poziomów odniesienia, które opisano w kategoriach efektów uczenia się: wiedzy, umiejętności i kompetencji. Poprzez to działanie komparatystyczne krajowe systemy kwalifikacji (ang. National Qualifications Framework – NQF) i kwalifikacje w Europie odniesione są do poziomów europejskich. Absolwenci, kształcący i pracodawcy mogą przez to porównywać kwalifikacje uzyskiwane w różnych systemach kształcenia i szkolenia, w całej Europie²⁶.

W rozdziale II „Prowadzenie studiów” ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym uwzględniono problematykę prowadzenia studiów

²² Zob. W. Siwiński, *UJ i UW na „szanghajskiej huśtawce”*, „Forum Akademickie” 2009, nr 9.

²³ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 85, 374, 695).

²⁴ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 226).

²⁵ Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2017 r. w sprawie Europejskich Ram Kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie i uchylające zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (2017/C 189/03).

²⁶ Komisja Europejska, *Wyjaśnienie Europejskich Ram Kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie*, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg 2008, s. 3.

wspólnych (*joint studies*²⁷). Możliwe jest prowadzenie studiów wspólnych z innymi instytucjami edukacyjnymi z zagranicy. Taka forma współpracy stanowi osiągnięcie procesu bolońskiego, obok innych, w tym *joint diplomas* (wspólne dyplomy), *joint degrees* (wspólne stopnie), *lifelong learning* (kształcenie ustawiczne), *distance learning* (kształcenie na odległość), służących łącznie wspieraniu dezyderatu mobilności. Mimo korzystania z osiągnięć implementacyjnych procesu bolońskiego, nie wspomina się o jego źródłach w ustawie o szkolnictwie wyższym i nauce. W pewnym zakresie zasady współpracy określa umowa zawarta w formie pisemnej, która w szczególności wskazuje podmiot odpowiedzialny za wprowadzanie danych do systemu POLON i podmiot uprawniony do otrzymania środków finansowych na kształcenie studentów na studiach stacjonarnych prowadzonych wspólnie. Zasady działania takiego kształcenia zapisano w art. 60. ust. 1, z którego wynika, że uczelnia może prowadzić studia wspólnie z instytutem międzynarodowym, zagraniczną uczelnią lub instytucją naukową.

Ustawy o szkolnictwie wyższym i nauce – odniesienia do realizacji procesu bolońskiego na Łotwie, we Francji, w Rumunii, Grecji, Czechach i w Finlandii

W ustawie o szkolnictwie wyższym Łotwy²⁸ wyróżnić można dezyderat wspierania jakości poprzez akredytację uczelni obejmującą ocenę organizacji pracy i jej jakości, w wyniku której uzyskuje ona status uczelni uznawanej przez państwo (rozdział 1), a także szczegółowo opracowane zasady określania punktów kredytowych stanowiących jednostkę rozliczeniową studiów, co wprost odnosi się do idei mobilności i ECTS. W łotewskiej ustawie zdefiniowano również efekty kształcenia stanowiące zestaw wiedzy, umiejętności i kompetencji, które mają być nabyte po ukończeniu programu studiów, modułu studiów lub kursu kształcenia. W art. 55 łotewskiej ustawy o zakresie wspólnych programów studiów (*joint study programmes*) uwzględniono – charakterystyczne dla państw promujących mobilność – pojęcie współpracy szkoły wyższej wraz z instytucją partnerską, którą może być inna akredytowana instytucja szkolnictwa wyższego na Łotwie lub uznana instytucja szkolnictwa wyższego z zagranicy. W art. 55 ust. 3 uwzględniono szerszej boloński dezyderat jakości opisując podmiotowo i przedmiotowo zasady akredytacji. Łotewski system szkolnictwa wyższego nastawiono na współpracę międzynarodową, poświęcono jej cały rozdział (Chapter XI: International Co-operation of Higher Educa-

²⁷ Por. A. Aerden, H. Reczulska, *Guidelines for Good Practice for Awarding Joint Degrees*, ECA Occasional Paper, The Hague 2013.

²⁸ Law on Higher Education Institutions, Republic of Latvia 1995 r. (accessed: 18.10.2018).

tion Institutions), w art. 84–85 uwzględniono zasady uznawalności oparte o wcześniejsze zapisy Konwencji lizbońskiej²⁹ i zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 26 listopada 2018 r. w sprawie propagowania automatycznego wzajemnego uznawania kwalifikacji uzyskanych w ramach kształcenia i szkolenia³⁰. Konotacje te są zresztą znacznie szersze. Konwencja o uznaniu kwalifikacji związanych z uzyskaniem wyższego wykształcenia w Regionie Europejskim, opracowana przez Radę Europy oraz UNESCO, zapewnia ramy prawne uznawania kwalifikacji uzyskanych w ramach kształcenia na poziomach dających dostęp do szkolnictwa wyższego. Istotne są tu też zapisy komunikatu bukareszteńskiego z 2012 r., w którym ministrowie, realizując proces boloński, zobowiązali się do osiągnięcia długoterminowego celu, jakim jest automatyczne uznawanie porównywalnych stopni akademickich. Należy również wspomnieć, że w 2002 r. ministrowie ci zobowiązali się do realizacji procesu kopenhaskiego, czyli wspierania uznawalności kwalifikacji i kompetencji w Europie.

We francuskiej ustawie o szkolnictwie wyższym i badaniach naukowych³¹ wyznaczono ramy reformy systemu szkolnictwa wyższego i badań naukowych rozpoczętej przez rząd francuski jeszcze w 2012 r. Jednym z celów tej reformy jest uwzględnienie potrzeb studentów, zwłaszcza tych popularnych studiów – pierwszego stopnia. Ustawa zawiera szereg przepisów mających na celu realizację tego celu, a część z nich odnosi się do idei równości szans (zdefiniowanej jako wymiar społeczny procesu bolońskiego)³². Ten dezyderat podkreślono na konferencji ministrów szkolnictwa wyższego w norweskim Bergen w 2005 r. i oznacza on zapewnienie dostępności do studiów szczególnie studentom z grup o niższym statusie społecznym. Chodzi tu o zmniejszanie nierówności społecznych lub kulturowych oraz poprawę warunków życia studentów (art. 6).

Do kształcenia ustawicznego odnosi się z kolei ustawa w sprawie poradnictwa i szkolenia zawodowego przez całe życie z 29 listopada 2009 r.³³ Jeszcze więcej odniesień probolońskich można znaleźć we francuskiej ustawie z 27 lipca 2007 r. w sprawie praw i obowiązków uniwersytetów (rozdziały I, III i IV)³⁴.

²⁹ Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region Lisbon, 11 IV 1997.

³⁰ Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 26 listopada 2018 r. w sprawie propagowania automatycznego wzajemnego uznawania kwalifikacji uzyskanych w ramach kształcenia i szkolenia na poziomie wyższym i średnim II stopnia oraz efektów uczenia się osiągniętych w okresach nauki za granicą (2018/C 444/01).

³¹ LOI n° 2013-660 du 22 juillet 2013 relative à l'enseignement supérieur et à la recherche, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000027735009>.

³² B. Michalski, *Konsekwencje Procesu Bolońskiego dla rozwoju gospodarczego i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2008, nr 13, s. 88.

³³ LOI n° 2009-1437 du 24 novembre 2009 relative à l'orientation et à la formation professionnelle tout au long de la vie, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000021312490>.

³⁴ Loi n° 2007-1199 du 10 août 2007 relative aux libertés et responsabilités des universités, <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000824315>.

W rumuńskiej ustawie o edukacji³⁵ w rozdziale XI: Dyrekcja Generalna ds. Szkolnictwa Wyższego w zakresie podmiotowym zawarto zasady funkcjonowania Krajowego Centrum Uznawania i Równoważności Dyplomów (Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare – CNATDCU)³⁶ zajmującego się uznawalnością wykształcenia. W pkt. 4a stwierdza się, że celem tego podmiotu jest zapewnienie odpowiedniej jakości kształcenia uniwersyteckiego w Rumunii oraz rozwój zgodnie z propozycjami EOSW. Odniesiono się też do innych dezyderatów bolońskich, w tym kształcenia ustawicznego (rozdział XIII: Dyrekcja Generalna ds. Zarządzania Zasobami Ludzkimi i Sieciami Szkół). W art. 27 pkt 6 wyodrębnić można zasady organizacji pracy Dyrekcji Kształcenia Ustawicznego (DFC), która pełni funkcje związane z wdrażaniem, monitorowaniem i regulowaniem ram metodologicznych konkretnych działań na rzecz rozwoju zawodowego i rozwoju kariery w nauczaniu jako integralnej części procesu uczenia się przez całe życie.

W greckim systemie szkolnictwa wyższego znaczny nacisk położono na kształcenie ustawiczne, widać to szczególnie w ustawie nr 4763³⁷ z 21 grudnia 2020 r. o Krajowym Systemie Edukacji Zawodowej, Szkolenie i uczenie się przez całe życie, w której w części A, art. 1 znalazły się zasady funkcjonowania Krajowego Systemu Kształcenia i Szkolenia Zawodowego, który powinien uwzględniać Krajową Ramę Kwalifikacji odpowiadającą Europejskiej Ramie Kwalifikacji. Probolońskie idee *lifelong learning* uwzględnia też ustawa nr 4115 z 13 stycznia 2013 r. o organizacji i działalności Fundacji Młodzież, Kultura i Uczenie się przez całe życie oraz o Krajowej Agencji Akredytacyjnej, Agencji Kwalifikacji i Poradnictwa Zawodowego i o innych przepisach, ze zmianami³⁸. Uwzględniono w niej dezyderaty bolońskiego promowania jakości kształcenia (Deklaracja bolońska, 1999) oraz o *lifelong learning*. Ten ostatni termin można tłumaczyć jako „kształcenie się przez całe życie”, w podobnym kontekście używa się też terminu „kształcenie ustawiczne”. *Lifelong learning* miał istotne znaczenie dla osiągnięcia EOSW i były wiodącym zagadnieniem komunikatu praskiego z 2003 r.³⁹, co zostało zresztą potwierdzone przez mi-

³⁵ Anexa la OME nr.4075/05.07.2021 REGULAMENTUL DE ORGANIZARE ȘI FUNCȚIONARE A MINISTERULUI EDUCAȚIEI, <https://edu.ro/legisla%C8%9Bie-organizare-%C8%99i-func%C8%9Bionare-0>.

³⁶ Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU), www.cnatdcu.ro.

³⁷ ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4763 Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, 21 Δεκεμβρίου 2020, Αρ. Φύλλου 254.

³⁸ ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4115 Οργάνωση και λειτουργία Ιδρύματος Νεολογίας και Δια Βίου Μάθησης και Εθνικού Οργανισμού Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού και άλλες διατάξεις, 30 Ιανουαρίου 2013, Αρ. Φύλλου 24.

³⁹ Cyt. „Lifelong learning is an essential element of the European Higher Education Area” [w:] Towards the European Higher Education Area Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001, www.encore-edu.org/prague.

nistrów w 2005 r. w komunikacie berlińskim⁴⁰. Ministrowie szkolnictwa wyższego, sygnatariusze Deklaracji bolońskiej i kolejnych komunikatów, uznali znaczenie uczenia się przez całe życie jako jednego z podstawowych sposobów zwiększania dostępu do edukacji na poziomie wyższym i wyrównywania szans w tym zakresie, podkreślili konieczność zwiększenia udziału uczelni w ogólnej strategii działań zmierzających do realizacji tej idei⁴¹. Idee bolońskie znajdziemy również w ustawie nr 4485 z dnia 4 sierpnia 2017 r. o organizacji i funkcjonowaniu szkolnictwa wyższego, regulacjach dotyczących badań naukowych i innych przepisach⁴². Już w art. 1 pkt 3 minister odnosi się Krajowego Systemu Kształcenia i Szkolenia Zawodowego, w ramach którego programy kształcenia zawodowego mogą być organizowane w szkołach wyższych dla absolwentów liceów zawodowych (EPAL), które wydają dyplomy zgodne z Krajową Ramą Kwalifikacji i Europejską Ramą Kwalifikacji. W art. 4 pkt a i b ustawy nr 4485 uwypuklono znaczenie misji systemu szkolnictwa w Grecji, który w tworzeniu i przekazywaniu wiedzy poprzez badania i nauczanie uwzględnia koncepcję uczenia się przez całe życie przy pomocy nowoczesnych metod nauczania, w tym nauczania na odległość, zgodnie z kryteriami uznanymi na szczeblu międzynarodowym. W pkt. e odniesiono się do bolońskiej idei mobilności, zapowiadając promowanie współpracy z innymi instytucjami edukacyjnymi i badawczymi za granicą, skutecznej mobilności ich kadry nauczycielskiej, studentów i absolwentów, uczestnicząc w europejskiej społeczności akademickiej.

Czeska ustawa o szkolnictwie wyższym także uwzględnia koncepcje harmonizowania związane z wdrażaniem procesu bolońskiego⁴³. Widać to już we wprowadzeniu, w części I (Part I Fundamental Provisions) w pkt. c., oferowane są kształcącym alternatywne formy służące zdobywaniu wiedzy z różnych dziedzin nauki i kultury, a tym samym przyczyniające się do uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*). Ustawa wspiera też społeczny wymiar procesu bolońskiego, choćby w pkt. d., poprzez odgrywanie aktywnej roli w publicznej dyskusji na tematy społeczne i etyczne, pielęgnowanie różnorodności kulturowej i wzajemnego zrozumienia. Dla czeskiego szkolnictwa istotne jest rozwijanie współpracy międzynarodowej, a w szczególności europejskiej, jako pod-

⁴⁰ Cyt. „Ministers underline the important contribution of higher education in making lifelong learning a reality” [w:] Realising the European Higher Education Area Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003, <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-berlin-2003>.

⁴¹ A. Kraśniewski, *Proces Boloński, To już 10 lat*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Narodowa Agencja Programu „Uczenie się przez całe życie”, Warszawa 2009, s. 46.

⁴² ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4485 Οργάνωση και λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης, ρυθμίσεις για την έρευνα και άλλες διατάξεις, 4 Αυγούστου 2017, Αρ. Φύλλου 114.

⁴³ Act No. 111/1998 Coll.(Amended And Consolidated), 22 April 1998, on higher education institutions and on amendments and supplements to some other acts (The Higher Education Act), No. 24/2017.

stawowego aspektu swojej działalności, wspieranie wspólnych projektów z podobnymi instytucjami za granicą, wdrażanie wzajemnego uznawania studiów i dyplomów oraz ułatwianie wymiany kadry akademickiej i studentów (pkt f). W § 60 uwzględniono zagadnienia organizacyjne procesu kształcenia przez całe życie. Może być ono ukierunkowane na konkretny zawód lub zainteresowania, a szczegółowe warunki dotyczące uczenia się przez całe życie są określone w regulaminach wewnętrznych uniwersytetów. W czeskiej ustawie rozbudowano przepisy służące zapewnieniu jakości (wewnętrznej w § 77b i zewnętrznej w osobnym dziale IX § 78–§ 85), której cechą jest zwrócenie uwagi na współpracę międzynarodową, praktycznie każda kategoria uwzględnia taki zakres (§ 78a). Odniesienia do reform bolońskich skierowanych w stronę systemu zapewnienia jakości odnaleźć można w korespondującym z ustawą nr 111 rozporządzeniu nr 274 z sierpnia 2016 r. w sprawie zasad akredytacyjnych w szkolnictwie wyższym⁴⁴. Informacje takie znajdziemy w dziale I o misji i strategii instytucji szkolnictwa wyższego Czech – stale się w nich podkreśla, że misja uczelni została określona z uwzględnieniem roli, jaką odgrywa ona na terytorium Republiki Czeskiej, jej regionów oraz w środowisku międzynarodowym. W uczelni określa się plany strategiczne z punktu widzenia prowadzonej działalności edukacyjnej, a także współpracy międzynarodowej. Określa się też zestaw wskaźników monitorujących realizację celów, które obejmują współpracę międzynarodową.

W fińskiej ustawie o uniwersytetach⁴⁵ istnieje ograniczona liczba odniesień do założeń bolońskich, w zasadzie wspomniano tylko o koncepcji kształcenia przez całe życie oraz o zapewnianiu jakości (zewnętrznej). Można dodać, że narzędzie to nie zawsze było powszechnie wdrażane w szkolnictwie wyższym państw Europy. Przed 1990 r. tylko cztery kraje miały wdrożony model zewnętrznego zapewniania jakości (Dania, Francja, Holandia i Wielka Brytania). Składał się on z niezależnej agencji ds. jakości, działającej w oparciu o sprawozdanie z samooceny, wzajemną kontrolę na miejscu oraz sprawozdanie końcowe. Finlandia, Norwegia i Litwa rozważały pomysł ustanowienia własnego systemu zapewniania jakości. Sytuację odmieniły postanowienia ministrów państw członkowskich procesu bolońskiego; początkowo przyczyniły się do tego komunikaty z Berlina i Pragi (2001–2003), ale zapewnienie jakości stało się źródłem reform praktycznie we wszystkich komunikatach ministerialnych⁴⁶. Kluczowy w tej kategorii był raport przedstawiony w 2005 r. w Bergen „Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)” przygotowany przez roboczą grupę E4 (ENQA, ESU, EUA,

⁴⁴ Government Regulation No. 274/2016 Coll. of 24 August 2016 on standards for accreditation in higher education.

⁴⁵ Universities Act 558/2009 (Amendments up to 644/2016 included).

⁴⁶ The European Higher Education Area in 2020 Bologna Process Implementation Report, Luxembourg 2020, s. 62–90.

EURASHE) i opublikowany w Helsinkach⁴⁷. Zapewnienie jakości zostało uwzględnione w rozdziale 11 ustawy w § 87 o ewaluacji, zgodnie z którą uniwersytety muszą poddawać ocenie swoją działalność edukacyjną, badawczą, a także muszą regularnie uczestniczyć w zewnętrznej ewaluacji swojej działalności oraz w zewnętrznych systemach zapewniania jakości. Podmiotem realizującym to zadanie jest Fińska Komisja Akredytacyjna, której przepisy reguluje dodatkowo odrębna ustawa⁴⁸. W § 2 („Misja”) zawarto odniesienie do idei *lifelong learning*, poprzez którą uniwersytety promują uczenie się przez całe życie, współdziałając przez to z otaczającym je społeczeństwem. Brakuje odwołań do współpracy z zagranicą w jakiegokolwiek formule, za to w wielu miejscach przywoływane są przepisy o używaniu języka fińskiego oraz szwedzkiego (§ 8–12, 35, 36a, 46, 47, 69, 74–78, 92). Warto przypomnieć, że język ten jest obok szwedzkiego jednym z dwóch języków urzędowych w Finlandii oraz jednym z języków urzędowych Unii Europejskiej.

Uwagi końcowe

Proces boloński realizowany jest w szkolnictwie wyższym od 1999 r. do dzisiaj jako jedyny trwale ukształtowany projekt społeczno-edukacyjny na poziomie Europy. W jego rozwoju można wyróżnić kilka charakterystycznych okresów. Zmienność ta determinowana jest relacjami zachodzącymi między jego głównymi realizatorami, a także odmienną dynamiką implementacji dezyderatów bolońskich. Choć ministrowie szkolnictwa wyższego, grupa wdrożeniowa (Bologna Follow Up Group, BFUG) oraz instytucje towarzyszące harmonizowaniu dbały o równomierny stan wdrażania postanowień Deklaracji bolońskiej, to jednak największy ciężar zadaniowy spadł na podmioty narodowych systemów szkolnictwa wyższego – część z nich wywiązywała się bez zastrzeżeń, ale część napotykała na wiele trudności; niektóre próby kończyły się niepowodzeniami. Warto to wyjaśnić, gdyż w okresie budowania EOSW (które ogłoszono jako ukończone w 2010 r.) harmonizowano narodowe systemy z użyciem różnych narzędzi, w tym systemem ECTS, Europejską Ramą Kwalifikacji, uznawalnością dyplomów, zapewnianiem jakości kształcenia, alternatywnymi formami kształcenia i innymi instrumentami wymienionymi w komunikatach ministrów. Służyły one osiągnięciu celów porównywalności krajowych systemów kształcenia, ułatwiających przez to mobilność w Europie studentów i akademików. Nie zawsze realizatorzy zadania (środowisko

⁴⁷ Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG), European Association for Quality Assurance in Higher Education, Helsinki 2005, www.ehea.info/cid105593/esg.html.

⁴⁸ Act on the Finnish Education Evaluation Centre nr 1295/2013.

akademickie) przyjmowali je z entuzjazmem, stąd pochodziły spóźnienia i nierównomierności w osiągnięciu celów w tamtym czasie⁴⁹.

Chronologicznie pewne zmiany prawne mogło przynieść wejście w życie krajowej ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym. Niestety, oczekiwania środowiska akademickiego zainteresowanego reformami bolońskimi pozostały niezaspokojone. Wynikało to głównie z niedostatków finansowych. Nie uregulowano wtedy, w sposób zdecydowany, finansowania programów mobilnościowych promujących kształcenie międzynarodowe studentów oraz europejskiej współpracy akademików. W zasadzie zaniechano ustawowych działań, łatwo osiągniętych w Europie, skierowanych ku mobilności i budowaniu EOSW.

Nowe regulacje mogły ten stan zmienić. Jednak w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym w małym stopniu uwzględniono dorobek procesu bolońskiego – szczególnie niewiele reprezentowanych jest dezyderatów z aktualnych deklaracji i komunikatów z Budapesztu–Wiednia, Erywania, Bukaresztu, Paryża. Chodzi tu o kontynuowanie wsparcia zatrudnialności absolwentów, poprawę inkluzyjnego charakteru systemów szkolnictwa wyższego, innowacje w kształceniu akademickim, uznawalność wykształcenia i zapewnienia jakości w szkolnictwie wyższym (szczególnie zewnętrznego). Szkoda, że w żadnym stwierdzeniu preambuły nie potwierdzono osiągnięć uwzględniających postanowienia realizatorów procesu bolońskiego.

W procesie bolońskim, w latach 2010–2019, a zatem po osiągnięciu podstawowych założeń EOSW, istotne dla sygnatariuszy tego projektu społeczno-edukacyjnego stało się zrealizowanie idei uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*) w szkolnictwie wyższym. Rozumiane jest ono jako uelastycznienie formuły kształcenia, w tym systemowe otwarcie na uczestnictwo nowych grup społecznych, które dotąd były słabo reprezentowane⁵⁰. Dezyderat ten nie jest w krajowej ustawie wystarczająco realizowany, co może przystopować dalszy rozwój EOSW. Szkoda, bowiem w istocie większość europejskich rządów podjęło wzmożone starania przezwyciężenia wielu przeszkód w harmonizowaniu zgodnie z postanowieniami procesu bolońskiego, co ma kluczowe znaczenie dla utrzymania mobilności edukacyjnej, współpracy akademickiej, uznawania okresów kształcenia i zagranicznych kwalifikacji.

Wśród europejskich systemów szkolnictwa wyższego istnieją przykłady, z których można skorzystać w odniesieniu do braków w krajowym szkolnictwie wyższym. Z lotewskiego aktu prawnego można skorzystać w zakresie przepisów o organizacji wspólnych programów z instytucją szkolnictwa wyższego z zagranicy (*joint study programmes*). Warto też w większym stopniu nastawić się na współpracę międzynarodową, czemu dodatkowo sprzyjać może automa-

⁴⁹ E. Chmielecka, *Proces boloński – to już 20 lat!*, „Forum Akademickie” 2019, nr 9.

⁵⁰ Ibidem.

tyczne wzajemne uznawanie kwalifikacji uzyskanych w ramach kształcenia i szkolenia, tak mocno zasygnalizowane w łotewskiej ustawie o szkolnictwie wyższym i mające swoje źródła jeszcze w Deklaracji kopenhaskiej z 2002 r. Sytuację łotewskiego systemu szkolnictwa wyższego ilustruje w tym zakresie wskaźnik poziomu mobilności zewnętrznej absolwentów (*Outward degree and credit mobility of graduates, by country of origin and level of educational attainment, 2016/17*) oraz wskazania atrakcyjności systemów szkolnictwa wyższego w skali międzynarodowej (*Balance as a measure of the attractiveness of the education system of the country at tertiary education level – mobility flows within and outside EHEA – 2016/17*)⁵¹. Z kolei na francuskiej ustawie można wzorować się w zakresie wdrożenia wymiaru społecznego procesu bolońskiego, szczególnie istotne jest tu uwzględnienie potrzeb studentów i umiejscowienie ich w centrum uwagi akademickiej. Dezyderat wymiaru społecznego odnosi się przykładowo do udziału Francuzek w kształceniu na poziomie wyższym, w latach 2000–2017 nastąpił nieznaczny wzrost ich udziału (o 0,5%). Być może obiektywnie wzrost nie jest znaczny, ale na Cyprze spadek takiego udziału wyniósł aż 14%. Zauważalne zmiany w wymiarze społecznym po francuskich reformach przyniósł udział imigrantów w ogóle osób studiujących, który od 2005 r. wzrósł o ok. 4% (2018 r.). Z poziomu 6,9% do 8% w stosunku do 2005 r. wzrósł we Francji udział studiujących w wieku starszym. Zgodnie z wskaźnikiem wsparcia dostępu do szkół wyższych grup wykluczonych społecznie (*Measures to support the access of under-represented groups to higher education 2018/19*) oraz wskazaniem uznawalności kształcenia (*Recognition of prior non-formal and informal learning, 2018/19*) trzeba podkreślić najwyższą pozycję francuskiego systemu kształcenia w Europie⁵². W rumuńskim systemie szkolnictwa wyższego tradycję i osiągnięcia procesu bolońskiego akcentuje się w wielu miejscach (np. w zakresie zapewniania jakości, czy też w odniesieniu do rozwoju EOSW). Znaczne osiągnięcia Rumunii w zakresie reform projakościowych ilustrować może wskaźnik udziału w zewnętrznych systemach zapewniania jakości (*Level of student participation in the external Quality Assurance System, 2018/19*)⁵³. Dla rumuńskich decydentów istotnym zagadnieniem stało się kształcenie przez całe życie, w związku z czym w ustawie znalazł się stosowny dział uwzględniający organizację ukształtowanego w związku z tym specjalnego podmiotu – Dyrekcji Kształcenia Ustawicznego (DFC). Podobne konstatacje przychodzą na myśl po analizie greckiej ustawy o szkolnictwie wyższym, również w tym akcie prawnym zaakcentowano wagę

⁵¹ The European Higher Education Area in 2020 Bologna Process Implementation Report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 136–137, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/european-higher-education-area-2020-bologna-process-implementation-report_en.

⁵² *The European Higher Education...*, s. 116–118.

⁵³ *Ibidem*, s. 74.

kształcenia ustawicznego. Proces ten został uwzględniony nawet w odrębnych przepisach o Krajowym systemie edukacji zawodowej.

W polskiej ustawie przydałoby się też zaimplementowanie bolońskiej idei mobilności i uczestnictwa krajowego środowiska akademickiego w międzynarodowej społeczności akademickiej. Od lat polskie szkoły stanowią słabo zinternacjonalizowany system na tle innych państw członkowskich procesu bolońskiego, na co wpłynęły nie tylko zaszłości historyczne, ale też niewystarczające wskaźniki: poziomu finansowania systemu szkolnictwa wyższego, znajomości języka angielskiego wśród kadry i studentów oraz otwartości na obce kultury całego środowiska akademickiego. Dzieje się tak pomimo wpisania w cele przyjętej przez rząd w 2016 r. „Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.)” – pryncypium umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego i nauki⁵⁴. Także czeska ustawa o szkolnictwie wyższym silnie akcentuje dezyderaty bolońskie przyczyniające się do uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*) oraz uwzględniające społeczny wymiar procesu bolońskiego. W Czechach (podobnie jak w greckim systemie) istotne jest rozwijanie współpracy międzynarodowej. Takich akcentów bolońskich brakuje w krajowej ustawie o szkolnictwie wyższym. Szczególnie widoczne są zaniechania opracowań wszelkich planów strategicznych w odniesieniu do współpracy międzynarodowej. Wskazanie publikowania w czasopiśmie zagranicznych i przypisywanie im najwyższej rangi punktowej nie musi wcale zaważyć na upowszechnieniu się kontaktów akademickich z instytucjami na całym świecie. Podobieństwa do polskiej ustawy o szkolnictwie wyższym wykazuje fiński akt prawny – w ustawie o uniwersytetach istnieje ograniczona liczba odniesień do założeń bolońskich, w zasadzie wspomniano tylko o koncepcji kształcenia przez całe życie oraz o zapewnianiu jakości (zewnątrznej).

Wykaz literatury

- Aerden A., Reczulska H., *Guidelines for Good Practice for Awarding Joint Degrees. ECA Occasional Paper*, The Hague 2013.
- Axelrod P., Trilokekar R. D., Shanahan T., Wellen R. (red.), *Making Policy in Turbulent Times. Challenges and prospects for higher education*, Chapter: 15, McGill-Queen's University Press, 2013.
- Chmielecka E., *Proces boloński – to już 20 lat!*, „Forum Akademickie” 2019, nr 9.
- Chmielecka E., *Proces boloński i krajowe ramy kwalifikacji dla szkolnictwa wyższego*, „Studia BAS” 2013, nr 3(35).

⁵⁴ Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa 2017, s. 276, www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju.

- Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU), www.cnatdcu.ro.
- Komisja Europejska, Wyjaśnienie europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg 2008.
- Kraśniewski A., Proces Boloński, *To już 10 lat, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji*, Narodowa Agencja Programu „Uczenie się przez całe życie”, Warszawa 2009.
- Michalski B., *Konsekwencje Procesu Bolońskiego dla rozwoju gospodarczego i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2008, nr 13.
- Osiejewicz J., *Harmonizacja prawa państw członkowskich Unii Europejskiej*, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Piekarski J., Urbaniak-Zajac D. (red.), *Innowacje w edukacji akademickiej. Szkolnictwo wyższe w procesie zmiany*, Wyd. UŁ, Łódź 2010.
- Realising the European Higher Education Area Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003, <https://www.ehea.info/page-ministerial-conference-berlin-2003>.
- Semeniuk A., *Harmonizacja prawa prywatnego w Unii Europejskiej*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2011, r. XI, nr 1–2.
- Siwński W., *UJ i UW na „szanghajskiej huśtawce”*, „Forum Akademickie” 2009, nr 9.
- Solska E., *Duch liberalizmu a projekt europejskiej przestrzeni edukacyjnej*, Wyd. UMCS, Lublin 2011.
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG), European Association for Quality Assurance in Higher Education, Helsinki 2005, www.ehea.info/cid105593/esg.html.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa 2017, www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju.
- The European Higher Education Area in2020 Bologna Process Implementation Report, Luxemburg 2020.
- Towards the European Higher Education Area Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001, www.en-core-edu.org/prague.
- Woźnicki J., *Aktualne uwarunkowania rozwojowe szkolnictwa wyższego*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2016, nr 2(4).
- The European Higher Education Area in2020 Bologna Process Implementation Report, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/european-higher-education-area-2020-bologna-process-implementation-report_en.

Summary

Implementation of the Bologna Process in the Higher Education Acts of Poland, Latvia, France, Romania, Greece, Czech Republic and Finland

Keywords: law on higher education and science, Bologna Process, harmonization, university.

The subject of this article is the Bologna Process implemented in higher education as an educational project. The theoretical aim of the work concerns the issues including the scope of the Bologna Process. Also to be taken into account in this work is a selection of legal documents of international scope, which are related to the Great University Charter⁵⁵, the Sorbonne and Bologna Declarations and the communiqués of the ministers of higher education from 2001 to 2021. The practical aim is an attempt to assess whether the object scope of the Bologna Process understood as harmonization of European education has been taken into account in the Act of 20 July 2018. – Law on Higher Education? In a comparative formula, the harmonization process and the implementation of the Bologna Decides have also been referred to the higher education laws of Latvia, France, Romania, Greece, the Czech Republic and Finland.

The author also intends to pay attention to other socio-educational processes, which may significantly determine the level of international competitiveness of Polish universities (Sorbonne Declaration, Lisbon Strategy and Convention, Atomium Culture and Copenhagen Process). The background of the considerations included in this analysis is the reforms of the higher education system introduced by the Act of 27 July 2005. – Law on Higher Education. The Author has used the monographic method and partly the comparative method.

⁵⁵ The Magna Charta Universitatum jest dokumentem podpisanym przez 388 rektorów z Europy i całego świata 18 września 1988 r., w 900. rocznicę powstania Uniwersytetu Bolońskiego, www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum.

